

Hristiyanlıkta Bir Mezhep: Athinganoi

A Sect in Christianity: Athinganoi

Gülcan KAŞKA*

Öne Çıkanlar:

- Bu makalede tarihsel süreç içinde Athinganoi mezhebi incelenmiştir.
- Antik yazarların aktardığı bilgiler ışığında kilisenin mezhep hakkındaki düşünceleri aktarılmıştır.
- Makalede I. Mikhael'in mezhep üzerine uyguladığı yaptırımlar ele alınmıştır.
- Bunların dışında 12.-14. yüzyıla tarihlenen Bizans kaynaklarında Romanlar ve Athinganoi mezhebi ile ilgili yorumlara değinilmiştir.

Öz: MS 1. yüzyılda ortaya çıkmasından sonra Hristiyanlık özellikle kadınlar ve köleler arasında büyük kabul görmüş ve ilerleyen yüzyıllarda giderek yaygınlaşmıştır. Zaman içinde Hristiyanlığın, bazı ruhbanlar tarafından farklı şekilde yorumlanması çeşitli tarikatların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Anadolu'nun da değişik bölgelerinde varlık gösteren tarikatlar uzun bir süre varlıklarını devam ettirmişlerdir. Yerel otoritenin desteklediği din adamları ortaya çıkan bu tarikatları hoş karşılamamıştır. Hristiyan dünyasında düzenlenen konsillerde sapkın olarak nitelendirilen bu gruplar tartışma konusu olmuştur. Tartışma konusu olan bu mezheplerden biri de Athinganoi'dur. Mezhepten ilk olarak MS 6.-7. yüzyılda yaşamış olan Constantinopolis presbyteros'u Timotheos, daha sonra da MS 8. yüzyılda patricus olarak görev yapan Germanos ve MS 8.-9. yüzyılda yaşamış keşiş Theophanes söz etmiştir. I. Mikhael Dönemi'nde (MS 811-813) Athinganoi mezhebine bağlı kişiler idam edilmiş ve daha sonra ılımlı din adamlarının araya girmesiyle mezhebin üyelerinin idam cezası kaldırılmış ancak mallarına el konulmuştur. II. Mikhael Dönemi'nde tarikat üzerindeki baskı ortadan kalkmıştır. MS 10. yüzyıldan MS 14. yüzyıla kadar Bizans kaynaklarında bu mezhepten bahsedilmektedir. Bu makalede söz konusu kaynaklara dayanılarak tarihsel süreç içinde Athinganoi mezhebi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hristiyanlık, Mezhep, Athinganoi, Romanlar, Sapkınlık.

Highlights:

- This article analyses the Athinganoi sect in the historical process.
- The information provided by ancient authors is used in the article to convey the Church's opinion about the sect.
- The article deals with the sanctions on the sect during the reign of Michael I.
- Byzantine sources dating from the 12th-14th centuries contain comments on the Roma and the Athinganoi sect

Abstract: When Christianity emerged in the first century AD, it was widely accepted, especially among women and slaves, and became increasingly widespread in the following centuries. Over time, different interpretations of Christianity by some clergymen led to the emergence of various sects. The sects that existed in different parts of Anatolia continued their existence for a long time. The clergy supported by the

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Isparta, gulcankaska@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0566-3965.

local authority did not welcome these sects. These groups, which were characterised as heretical in the councils held in the Christian world, were the subject of discussion. One of these sects that were the subject of discussion was Athinganoi. The sect was first mentioned by Timotheos, the presbyteros of Constantinoupolis, in the 6th-7th century AD. Later, the patrician Germanos, who lived in the 8th century AD and the monk Theophanes, who lived in the 8th-9th century AD, also mentioned the sect. During the reign of Michael I (811-813 AD), members of the Athinganoi sect were executed, and later, with the intervention of moderate clergy, the death penalty of the members of the sect was lifted, but their property was confiscated. During the reign of Michael II, the pressure on the sect was eased. The sect was mentioned in Byzantine sources from the 10th century AD to the 14th century AD. This article examines the Athinganoi sect in the historical process.

Keywords: Christianity, Sect, Athinganoi, Romans, Heretic.

Summary: As Christianity spread from the first century after Christ, differences of opinion began to emerge among Christians and new sects emerged with different interpretations of Christianity. These sects that emerged in the places where Christianity spread were seen as an important problem by the clergy supported by the local authority. For this reason, these sects were discussed in the councils held at intervals and the members of the sects were declared heretics and excluded. Moreover, as a result of the efforts of the clergy living in antiquity, the sects were tried to be destroyed by putting pressure on them. Ancient writers frequently mentioned and denigrated these sects and sometimes warned the local population to be vigilant against them. One of these heretical sects mentioned by ancient writers is Athinganoi. The sect, which literally means “untouchable”, is known to have spread especially in Phrygia, Lykaonia and Pisidia in the ancient period. The sect was first documented by Timotheos, a presbyter of Constantinople, in the 6th–7th centuries AD. It was later mentioned by the patrician Germanos, who lived in the eighth century AD, and the monk Theophanes who, lived in the eighth-ninth AD. Theophanes, in his account of the Byzantine Emperor Nikephoros Logothetes I, who dethroned Empress Irine and ascended to the throne, whom he hated for his ten laws, accuses him of being a member of the sect. During the reign of his son-in-law Mikhael I, who took the throne after Nikephoros Logothetes I was defeated and killed by the Bulgarian Khan Krum, some clergymen acted against this sect and demanded the punishment of the members of the sect. Nikephoros I, the patriarch of Constantinople, took the lead in this matter. Nikephoros I, the patriarch of Constantinople, who gathered fanatics like himself around him, provoked the Emperor against the sect and caused the execution of the members of this sect, and thus the members of the sect were massacred. Unable to bear this massacre, Theodoros Studios and other rational clergymen like him, who had a more moderate view, tried to change the Emperor’s mind. Thanks to these moderate advisors, Michael II changed his mind and the members of the sect were exiled and their property confiscated. The exile order was carried out by the future emperor Leon V. By order of the Emperor, some of the members of this sect were exiled to the island of Aegina, where they were not very welcomed due to prejudice among the people. As far as it is understood from ancient sources, they took their beliefs to the place where they were exiled. During the reign of Michael II, the pressure on the sect was lifted. The ancient authors report that there were many Athinganoi in Amorium, the Emperor’s hometown, and emphasize that Michael II’s family and himself were members of this sect and that he had close relations with them, just like Nikephoros I. They also state that the good news that he would become emperor was given to him by an Athinganos, and that he had an Athinganos teacher and joined this sect thanks to him. Moreover, since these historians hated the emperor who seized the throne in a bloody way, they constantly mentioned his flaws, denigrated him and praised his rivals. They also claimed that the emperor was unpopular with the people and saw the sect as a branch of Judaism. They also emphasized the sect’s talent for fortune-telling and magic.

It is seen that the sect continued to exist in the 10th century AD. Demetrios of Cyzicus, who mentions the sect in that century, praises Constantine VII for his discussions with the representatives of this heretical group as well as the Paulicians. Also in that century, the monk Nikon Metanoieites, who worked in a monastery in Sparta, records that the Jews who sacrificed on Saturday in the slaughterhouse and celebrated Sunday as a holiday were expelled from the region. Adsincani is mentioned in a Georgian hagiographic text dated to 1068 AD. The text mentions that Emperor Constantinus Monomakhos (1042-55 AD) was

saved from wild animals devouring game in the Philopation imperial park in Constantinople in 1050 by a people called Adsincani. The emperor enlisted the help of a people called the Adsincani, famous for divination and sorcery. The people called Adsincani in the text left magical pieces of meat in the park that killed the wild beasts. In this way, the emperor got rid of these wild animals. The name Athinganoi continued to be used in sources from the 12th-14th century AD. The late 12th century writings of Theodoros Balsamon refer to canon XLI of the Council of Trullo, which excommunicates for 6 years any church member who exhibits bears and other animals for entertainment, tells fortunes and thus exploits the people. In the text, clergy, snake charmers and ventriloquists (those who speak from the belly) are called Athinganoi. It also states that these people read horoscopes and often predicted the future. Athanasios I, who served twice as patriarch of Constantinoupolis between 1289-1309, warned the people not to associate with fortune tellers, bear keepers and snake charmers, and “especially not to take Gypsies [Adingánous] into their homes because they teach evil things”. It is not known which community the name Athinganoi, mentioned in Byzantine texts of 12-14 AD. Like the Athinganoi, the Romani, another community living in the Balkans, practiced magic and fortune-telling. It is unclear how long these Athinganoi, whose numbers dwindled significantly in the 9th century AD and were exiled to the Balkans, continued to exist. Ancient sources referred to both communities by the same name because of their common characteristics, which led to confusion. It is therefore difficult to distinguish which people they were.

Giriş

Hristiyanlığın sapkın mezheplerinden biri olarak nitelendirilen *Athinganoi* (Pseudo Zonaras, *Athinganos* kelimesini sapkın şekilde tercüme etmiştir. Pse. Zonar. Lex. alpha. 59.12 <9Αθήγγανος>9. ὁ αἰρετικός) mezhebinden ilk olarak Konstantinopolis *presbyteros*'u Timotheos derlemesinde bahsetmiş (PG 86, col 33; Μελκισεδεκίται εἰσιν, οἱ νῦν προσαγορευόμενοι Ἀθήγγανοι. Ayrıca bk. Kohen 2007, 76; Speck 1997, 48) ve ardından MS 8. yüzyılda yaşayan *patricus* Germanos tekrar bu mezhepten söz etmiştir (PG 98 col. 85; Charanis 2011, 209). Bu mezhebin adı, Eski Yunanca “θήγγανω- dokunuyorum” fiilinden türetilmiştir (*Etymol. Symeon*. 1.106.14 - 1.106.15 1.106 <9ἀθήγγανος>9· ὁ μὴ θέλων τινὶ προσεγγίσει· ἀπὸ τοῦ θίγω, <τὸ θιγγάνω>). Ayrıca bk. Wolf 2013, 30). Fiilin α olumsuzluk ekini almasıyla türetilen “Ἀθήγγανος” sıfatı dokunulmayan anlamına gelmektedir. *Athinganoi* için daha sonra *Atsinganoi* (ἄτσίγγανοι) kelimesi de kullanılmaya başlanmış ve bu isim Bizans İmparatorluğundaki Romanlar/çingeneler ile ilişkilendirilmiştir. *Athinganoi* adı, Avrupa dillerinde çingeneleri tanımlamak için kullanılan Zigeuner (Almanca), zingaro (İtalyanca), acinganoi (modern Grekçe), ciganin (modern Bulgarca) kelimelerinin kökünü teşkil etmektedir (Wexler 1997, 30).

Theophanes ve Diğer Antik Yazarların Mezhep ile İlgili Aktarımları

Athinganoi mezhebi MS 758-817 yılları arasında yaşayan Theophanes'in *khronographia* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. İmparator I. Nikephoros'a (MS 802-811) düşman olan Theophanes, imparatoru gizli *Athinganoi* olmakla suçlamıştır (Sharf 1971, 75; Gouillard 1965, 307-312). Ayrıca vakanüvis Theophanes nefret ettiği Bizans İmparatoru I. Nikephoros Logothetes'i anlattığı bölümle *Athinganoi* ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

Theop. *Chron*. 488.22- 31

τῶν δὲ Μανιχαίων, τῶν νῦν Παυλικιάνων καλουμένων, καὶ Ἀθιγγάνων τῶν κατὰ Φρυγίαν καὶ Λυκαονίαν, ἀγγιγαιτόνων αὐτοῦ, φίλος ἦν διάπυρος, χρησιμοῖς καὶ τελεταῖς αὐτῶν ἐπιχαίρων, ἐν οἷς καί, ὅταν Βαρδάνιος ὁ πατρικίος ἐπανέστη αὐτῷ, τούτους προσκαλεσάμενος ταῖς αὐτῶν μαγγανείαις τοῦτον ὑπέταξεν. ταῦρον γὰρ ἐν τινὶ λάκκῳ ἐν σιδηρῷ πάλῳ ἐκ τῶν κεράτων προσδήσας εἰς γῆν νενευκότα, οὕτω μυκώμενον καὶ ἰλυσπώμενον ἀποκτανθῆναι πεποίηκεν, τὴν δὲ τούτου ἐσθῆτα ἐν μύλωνι ἀλήσας ἀντι στρόφως καὶ ἐπαοιδίαις χρησάμενος νίκην ἤρατο, παραχωρήσαντος τοῦ θεοῦ διὰ πλῆθος ἀμαρτιῶν ἡμῶν.

İmparator, şimdi Paulikanlar olarak adlandırılan Maniheiztlerin ve Phrygia ile Lykaonia'daki Anthinganoi'un ateşli bir arkadaşıydı. [imparator] onların kehanet becerilerinden ve törenlerinden zevk alıyordu. Patrikos Bardanos, ona isyan ettiğinde (imparator) onları çağırttı ve büyüleri sayesinde onu yendi. Zira bir çukurda boğayı başı yere eğilecek şekilde boynuzlarından demir bir direğe bağlattı ve hayvan kükreyip yuvarlanırken onu öldürttü. Ama Bardanos'un elbisesini bir değirmende ters yönde öğüttürdü ve üzerine çeşitli sihirli formüller okutturdu; böylece zaferi kazandı; günahlarımızın çokluğundan dolayı Tanrı buna izin verdi.

Nikephoros'tan sonra tahta geçen I. Mikhael Dönemi'nde (MS 811-813) ise sapkın ilan edilen mezhepleri büyük bir yıkım beklemektedir. Zira Konstantinopolis Patriği I. Nikephoros gibi fanatiklerin etkisi altında kalan İmparator I. Mikhael, Paulikanların ve *Anthinganoi*'un idam edilmesini emretmiştir (Theop. *Chron.* 495; Ayrıca bk. Alexander 1977, 239). Ancak imparatorun bu sert cezasına o dönemin önemli Hristiyan figürlerinden biri olan Theodoros Studios karşı çıkmıştır. Duruma sert bir şekilde muhalefet eden Studios'un çabaları sayesinde heretiklerin idam cezası, sürgüne ve mallarının müsadere edilmesine dönüştürülmüştür. *Athinganoi* hakkındaki bu emrin uygulanması, o sıralar Anadolu *thema*'sının generali ve geleceğin imparatoru olacak olan V. Leon'a bırakılmıştır. Bu durum muhtemelen bu tarikatın bir kısmının batı vilayetlerine aktarılması anlamına geliyordu (Starr 1936, 94). *Athinganoi*'un bazıları Aegina Adası'na yerleştirilmişler ve adanın yerlileri tarafından yabancı olarak adlandırılmışlardır (The Life of Saint Athanasia of Aegina, Acta Sanctorum, August, 111, 170 E). *Athinganoi* mezhebine verilen cezayı onaylayan Theophanes, *khronographia* adlı eserinde Theodoros Studios'un mezhebe verilen cezayı değiştirmesine karşı çıkmıştır ve aşağıdaki pasajda onu isim vermeden kötü bir danışman olarak eleştirmiştir.

Theop. *Chron.* 494.33- 495.6 ζήλω δὲ θεοῦ πολλῶ κινήσεις ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς κατὰ Μανιχαίων, τῶν νῦν Παυλικιάνων, καὶ Ἀθιγγάνων τῶν ἐν Φρυγίᾳ καὶ Λυκαονίᾳ, κεφαλικὴν τιμωρίαν ἀποφηνάμενος ταῖς Νικηφόρου, τοῦ ἀγιοτάτου πατριάρχου, καὶ ἄλλων εὐσεβῶν εἰσηγήσεσιν ἀνετράπη δι' ἐτέρων κακοτρόπων συμβούλων προφάσει μετανοίας, ὅπερ ἦν ἀδύνατον τοὺς τῆ πλάνῃ ἐκεῖνῃ ἐαλωκότας μετανοῆσαι.

Tanrının davası gayretiyle hareket eden çok dindar imparator, çok kutsal patrik Nikephoros'un ve diğer dindar kişilerin önerisiyle, şimdi Paulikanlar olarak adlandırılan Manheiztlere ve Phrygia ve Lykaonia'da yaşayan Athinganoi'ye ölüm cezası verdi ve oysa böyle bir hataya düşenlerin fikirlerini değiştirmeleri imkânsız olmasına rağmen, diğer kötü danışmanlar tövbe etme fikrini gerekçe (göstererek), (imparatorun) fikrini değiştirdiler.

MS 9. yüzyılda II. Mikhael Dönemi'nde (MS 820-829) bu mezhep üzerindeki baskı ortadan kalkmıştır. Zira Antik Çağ yazarları İmparator II. Mikhael'in memleketi Amorion civarında birçok *Athinganoi* yaşadığı konusunda hemfikirlidir. Ayrıca bu yazarlar İmparator II Mikhael'in vatani Amorion'da Yahudilerle birlikte yaşayan *Athinganoi* mezhebi ile bir şekilde bağlantısı olduğunu yazmaktadırlar (Georg. Cedren. *Compen. Hist.* 2.69.4; Ios. Genes. *Basil.* =AI 2.2.3-2.2.7; Iohan. Skylit. *Synop. Hist. Mich.* 2.2.1; Ioan. Zon. *Epitom. Hist.* 337. 7; Theop. *Cont. Chron.* 42.8; PG. 109). Bunun dışında söz konusu Ortodoks Hristiyan yazarlar, Amorion Yahudilerini, bölgenin en kötü şöhretli sakinleri olarak kabul edilen bu sapkın hareketle yakından ilişkilendirmişlerdir (Theoph. *Chron.* 494.33- 495.6; Patriarkhos Ignatus, PG. CV. 493c; Ivison 2007, 32).

Theophanes Continiatos, II. Mikhael ile ilgili olarak hayatında en önemli makam olan imparatorluk mevkisine ulaşmasına rağmen hayatının mücadele ile geçtiğini, fakir bir hayata katlandığını ve bu fakir hayattan kurtulmak için çabaladığını, bir gün onun yanına sevdiği ve güvendiği bir *Athinganos*'un geldiğini ve ona ileride imparator olacağını muştuladığını

aktarmaktadır (Theoph. Cont. *Chron.* 44.11-45.5). II. Mikhael, *Athinganos* olan kâhinin sözlerini unutmamış, imparator olma arzusunu hep içinde taşıyarak o sıralar tahtta bulunan V. Leon'u tahttan indirmeyi planlamıştır. İmparator V. Leon kendisini öldürmek için suikast tertipleyen II. Mikhael'in bu planlarından haberdar olmuş ve sorgu esnasında Mikhael de bu suikast planını ifşa etmek zorunda kalmıştır. V. Leon, Mikhael'in hemen öldürülmesi emrini vermişse de eşi Theodosia'nın kutsal bir günde eski arkadaşını öldürmesinin doğru olmayacağını söylemesi üzerine onu ayaklarına pranga vurdurarak hapse attirmiştir. Noel sabahı Mikhael'in saraydan ayarttığı görevliler bu kutsal günü fırsat bilerek onun tutuklu bulunduğu hapisaneyeye girip Mikhael'i kurtarmışlardır. Ardından Mikhael taraftarı olan grup Noel kutlamalarında şarkı söyleyen keşiş grubunun arasına karışarak V. Leon'a saldırmak için uygun fırsatı kollamışlardır. Nihayetinde şarkının ortasında koroyu dinlemekte olan imparatorun üzerine saldırarak onu hançerleyip öldürmüşler ve II. Mikhael'i imparator olarak selamlamışlardır. İmparatorluğu ele geçiren II. Mikhael, tahtta hak iddia etmemeleri için V. Leon'un çocuklarını hadım ettirmiş ve karısı Theodosia ile birlikte Prote (Kımalıada) adasına sürgün etmiştir (Theoph. Cont. *Chron.* 46.8 - 47.6).

Athinganoi ile ilgili bilgi veren bir başka kaynak ise Iohannes Skylitzes'tir. Skylitzes, II. Mikhael'in hayatını anlattığı bölümde eski zamanlardan itibaren Amorion'da Yahudiler, *Athinganoi* ve diğer dinsiz insanların ikâmet ettiğini, ailesinin dinî geleneğini sürdüren II. Mikhael'in de bu mezhebin bir üyesi olduğunu aktarmaktadır. Mezhebin müritlerinin tanrısal bir kurtarıcı vaftiz (ayini) yapmalarına izin verdiğini, ancak bununla birlikte sünnet dışında, Musa kanununa saygıyla uyduğunu, II. Mikhael'in ise Yahudi bir hocası olduğunu, onun tarafından yönetildiğini ve bu hocası sayesinde bu mezhebe katıldığını, bu kişinin ona yalnızca manevi eğitim vermekle kalmadığını, aynı zamanda evini de nasıl yöneteceğini öğrettiğini söylemektedir. II. Mikhael ile ilgili olarak bilgi vermeye devam eden Skylitzes, Mikhael'in bu öğretmenin gözetiminde saf olan hiçbir şeyi elinde tutmadığını; daha ziyade bir inançsızlık yığını hâline geldiğini, Hristiyan doktrinlerini alçalttığını, Yahudi inançlarını taklit ettiğini, geriye kalan her şeyi bozduğunu dile getirmektedir (Iohan. Skyl. *Synop. Hist. Mich.* 2.2.1-16).

Genesios ise II. Mikhael'in hayatını anlattığı bölümde *Athinganoi* ile ilgili şunları aktarmaktadır. Thomas'ın (ὁ Θεομᾶς), Mikhael'in tahta çıktığını duyduğunda, büyük bir orduyla hızla ona karşı ayaklanmayı planladığını, zira bu iki adamın her zaman birbirine düşman olduğunu ve Anadolu'nun tüm ordusunun II. Mikhael'den nefret ettiğini söyler. Yazar bunun nedeni olarak memleketinin çok sayıda *Athinganoi*'un yaşadığı Amorion olması, kekemeliği ve cesur bir insan olarak görülmemesi olduğunu aktarır. Öte yandan, Thomas'ın cesaretinden, neşeli tavrından ve nazikliğinden dolayı herkes tarafından sevildiğini, İskit soyundan gelmesine, ayrıca yaşlı bir adam olmasına ve bacağına topal olmasına rağmen tüm asil niteliklerde Leon'a rakip olduğunu dile getirmektedir (Ios. Genes. *Basil.* 2.2.1 - 2.2.14).

II. Mikhael, imparatorluk tahtını kanlı bir şekilde ele geçirdikten sonra zaman içinde kişisel özelliklerden dolayı nefret edilen bir figür hâline dönüşmüştür. Antik yazarların aktardığına göre imparator, zaman içinde *Athinganoi*'un kötü sapkınlığına katılması, kusurlu konuşması, korkaklığı ve zayıflığıyla ünlenmişti (Iohan. Skyl. *Synop. Hist. Mich.* 2.3.1; Theoph. Cont. *Chron.* 44.11-45.5). Üstelik ruhu konuşmasından daha az kusurlu değildi. Bu nedenle birçok kişi tarafından nefret edilen biri olmuştur. II. Mikhael Dönemi'nde Amorion'da ikâmet eden *Athinganoi* sayısı fazla olmasına ve antik yazarlarının II. Mikhael'in tarikat içinde yetiştirildiğini vurgulamasına rağmen Genesios ve Keşiş Georgios bu konuda herhangi bir bilgi vermemektedir (Ios. Genes. *Basil.* 2.1.1-15. P.G. CIX; PG. CXLIII 93, 2195. Ayrıca bk. Starr 1936: 95; Gardette 2012, 591). Theophanes Continiatus ise imparatoru köylü kaba bir insan olarak tanımlayarak

doğuştan bir *Athinganos*, olduğunu ve bununla birlikte Mikhael'in kendi bilgisine değer verdiğini de eserinde anlatmıştır (Theoph. Cont. *Chron* 42-43). II. Mikhael Amorion kentinde doğup büyüdüğü ve bu nedenle sürekli Yahudilerle birlikte yaşadığı için onlara vergi muafiyeti bahşetmiştir (Starr 1936, 96. Vergi muafiyeti için bk. Theop. Cont. *Chron*. 48.15; Georg. Cedren. *Compen. Hist.* 2.73.12; Iohan. Skyl. *Synop. Hist. Mich.* 2.4.22; PG. 61 "Ὅσα δὲ τὴν Χριστοῦ κληρονομίαν ἐπίεζε καὶ οἷόν τις θῆρ ἄγριος κατενέμετο τοσοῦτω τοὺς Ἰουδαίους ἀνέτους φόρων καὶ ἐλευθέρους ἐδείκνυεν ἀγαπωμένους καὶ στεργομένους αὐτῶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων διαφερόντως).

MS 10. yüzyılda antik kaynaklar cemaat ile ilgili bilgi vermeye devam etmektedir. Kyzikos'lu Demetrios'a göre VII. Constantinus (MS 913-59), döneminin bir teolojik yazarı tarafından *Paulikanların* yanı sıra bu heretik grubun temsilcileriyle ilgili tartışmalardan ötürü övülmüştür (Starr 1936, 97; Dixon 2022, 113). Bunun dışında yine bu yüzyılda Sparta yakınlarındaki bir manastırın kurucusu ve başrahibi olan keşiş Nikon Metanoetes'in kayıtlarında manastırın yakınında mezbahada cumartesi kurban kesen ve Pazar gününü bayram olarak kutlayan Yahudilerin bölgeden sürüldüğü bilgisi yer almaktadır (Bandy 2000, 317; Von Falkenhausen 2012, 890).

MS 1068 yılında Kuzey Yunanistan'daki Athos Dağı'ndaki Ivion Manastırı'nda Gürcüce yazılmış bir hagiografik metinde *Adsincani* adı geçmektedir (Marushiakova, Popov 2014, 328). Bu metinde İmparator Constantinus Monomakhos'un (1042-55) 1050 yılında Konstantinopolis'teki Philopation imparatorluk parkındaki av hayvanlarını yiyip bitiren vahşi hayvanlardan *Adsincani* olarak adlandırılan halk sayesinde kurtulduğundan bahsedilmektedir. İmparator, kehanet ve büyücülükle ünlü olan bu halkın yardımına başvurmuş ve *Adsincani*, olarak adlandırılan kişiler, vahşi canavarları öldüren büyü et parçalarını parka bırakmıştır. Böylece imparator bu vahşi hayvanlardan kurtulmuştur. Bu metinde kullanılan *Adsincani* adı Gürcücedir. Yunanca *Athinganoi* veya *Atzinganoi*'un başka bir dildeki şeklidir. Bizanslılar bu terimi daha sonra çingeneler/Romanlar içinde kullanmışlardır. *Athinganos*'un kökeni çok tartışılmasına rağmen hâlen şüphelerden arınmış değildir. En yaygın kabul gören görüş, bunun, *Athinganoi* adlı sapkın mezhebin adının bozuk bir şekli olduğu ve her iki grubun da falcılık ve büyücülük konusunda benzer bir üne sahip olması nedeniyle çingeneler/Romanlar için kullanıldığı yönündedir (Fraser 1995, 46).

Athinganoi adı MS 12. ve 14. yüzyıllara tarihlenen Bizans kaynaklarında kullanılmaya devam edilmiştir (Rochow 1983, 178). Ancak terim çingeneleri/Romanları tanımlamak için kullanılmıştır. Konstantinopolis Patriği I. Athanasios, bir genelgede tüm din adamlarına, falcılarla, ayı bakıcılarıyla ve yılan oynatıcılarıyla arkadaşlık etmemeleri ve "özellikle Çingeneleri [Adingánous] şeytani şeyler öğrettikleri için evlerine almamaları konusunda" uyarıda bulunmuştur (Soulis 1967, 147; Yılgür 2017, 149). Theodoros Balsamon'un MS 12. yüzyılın sonlarına tarihlenen yazılarında ayıları ve diğer hayvanları eğlenmek için sergileyen, fala bakan ve böylelikle halkı sömüren herhangi bir kilise üyesinin 6 yıl süreyle aforoz edilmesini içeren Trullo Konsili'nin (MS 692) XLI yasasına atıfta bulunur (Soulis 1967, 146-147; Fraser 1995, 47). Metinde din adamları, yılan oynatıcıları ve vantriloklar (karnından konuşan kimse) *Athinganoi* olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca bu kişilerin yıldız falına baktığı ve genellikle geleceği tahmin ettiği bilgisi de yer almaktadır. Yazar onları *kritriai* (sahte peygamberler?) ve münzevi kategorisinde sınıflandırmaktadır (PG. CXXXVII, Canon LXI, 720 vd. ve 741; Oeconomus 1918, 223 n.3; Gardette 2012, 596; Rochow 1983, 173-174; Wexler 1997, 126). Daha sonra MS 14-15. yüzyılda yaşayan keşiş Iosephos Bryennius, insanların her gün "sihirbazlar ve kâhinlerle" ilişki kurduğu gerçeğinden yakınmıştır. Benzer şekilde, MS 15. yüzyıldan kalma bir Bizans yasasında

“Hasta olduklarında veya başka bir sebepten dolayı acı çektiklerinde... falcılık için Çingene kadınlara [Aiguptíssas’a] danışanların... Ankyra Konsili’nin (MS 314) XXIV. kanonuna göre beş yıl Kutsal ekmekten yemeleri yasaklanmalıdır” şeklinde bir ibare bulunmaktadır (Soulis 1967, 147; Heng 2018, 420-421; <https://www.newadvent.org/fathers/3802.htm>; çingenelerin kökeni için bk. Altınöz 2020, 291-92).

Tarikatın temel özellikleri sıralanacak olursa *Athinganoi*’un abartılı bir levitik saflık uyguladığı, Musa kanunlarını takip ettikleri, sünnetten kaçındıkları (Gardette 2012, 592), astrolojik, şeytani ve büyülu uğraşlara düşkün oldukları ve yedinci günü Şabat olarak gözlemlendiği anlaşılmaktadır. Vaftiz konusunda kaynaklarda çelişkili ifadeler bulunmaktadır (Starr 1936, 101). Vaftizi yetişkinliğe kadar ertelemiş olmaları mümkün görünmektedir (Barnard 1974, 44). *Athinganoi*’un bir başka özelliği de, çileciliğe ve dünyadan çekilmeye dayalı büyü uygulamalarına bağlılıklarıydı (PG. LXXXII, 85b; Gardette 2012, 592-593).

Bazı Bizans kaynaklarında *Athinganoi* Yahudiler, Yahudi mezhepleri ve Samaritanlar ile ilişkilendirilmiş ve kilise tarafından bu mezhepler sapkın ilan edilmiştir (Starr 1936, 103, dn. 39; Charanis 1959, 27; Rochow 1983, 164-166; Wexler 1997, 126). Sapkın ilan edilen bu mezheplerden *Novatianlar*, *Sabataınlar*, *Montanistler* ve *Athinganoi*’un Hristiyanlığın başlangıcındaki Yahudileştirme geleneklerine sadık kaldığına inanılmıştır (Gardette 2012, 596). Starr’a göre Yahudiler bazı *Athinganoi* uygulamalarını etkilemiş olsa da iki grup arasında bir ilişki olduğuna dair kesin bir kanıt bulunmamaktadır. Çoğu bilim insanı, *Athinganoi*’un yine sapkın bir Hristiyan mezhebi olan *Paulikanlar*’ın bir kolu olduğuna inanmaktadır (Starr 1936, 105 dn. 50). Bahsi geçen bu mezheplerin sapkın ilan edilmesi nedeniyle Ruhban sınıfı bu mezheplere karşı önlem almıştır. Bu durumun sonucu olarak *Athinganoi* mezhebi I. Mikhael Dönemi’nde batı vilayetlerine sürgün edilmiş ve varlıklarını Balkanlar’da devam ettirmişlerdir. Bu mezhep, bazı bilim insanları tarafından günümüz Romanları/çingeneleri ile özdeşleştirilmiştir (Çingene teriminin küçültücü bir anlam taşıması nedeniyle Romanlar tarafından bu isim çok kullanılmak istenmemiştir. 8-12 Nisan 1971’de Londra’da bir kongre düzenlenmiştir. I. Dünya Roman Kongresi olarak adlandırılan kongrede çingene yerine Roman ifadesinin kullanılması kararlaştırılmıştır. Bk. Dişli, 2017, 74). Bunlardan biri olan Soulis, MS 9. yüzyılda bu mezhebe uygulanan zulümler nedeniyle *Athinganoi*’un sayısının ciddi bir biçimde azaldığını hatta belki yok olduğunu, çingeneler ve *Athinganoi*’un falcılık ve büyü konusunda benzer üne sahip olması nedeniyle *Athinganoi* adının Roman/çingeneler için kullanıldığını ileri sürmektedir (Soulis 1967, 146-147; Fraser, 1995, 46). Rochow ise *Athinganoi* mezhebinin bir zamanlar Romanların/çingenelerin atasının yerine kullanılabileceğini ve Bizans kaynaklarındaki kafa karışıklığı nedeniyle halk nezdinde her iki topluluğunda yeterince bilinmediğini ileri sürmektedir (Rochow 1983, 172 vd.; Wexler 1997, 126). Ayrıca Rochow Romanlar/çingeneler ve *Athinganoi* mezhebi arasındaki benzerlikler için bazı öneriler sunmaktadır. Rochow, *Athinganoi* isminin, hem Romanlar/çingeneler hem de *Athinganoi*’un fala baktıklarından dolayı Romanlara/çingene aktarılmış olabileceğini, ya da *Athinganoi* adının dışarıdan gelen veya farklı bir dini uygulayan insanlara verilmiş olabileceğini öne sürmüştür (Rochow 1983, 165; Chranis 1959, 27; Poboziak ise Romanların/çingenelerin, *Athinganoi* adını, *Athinganoi*’nin dini uygulamalarını benimsediklerinde aldıklarını dolayısıyla ismin büyüculük yapmakla suçlanan göçebeler için alaycı bir terim hâline geldiğini öne sürmüştür. Poboziak, 1964, 9). Rochow, mezhebin adının 12.-13. yüzyıllarda hâlâ anıldığını, 14. yüzyıla gelindiğinde ise bu ismin yalnızca Romanları ifade etmeye başladığı sonucuna varmaktadır. (Rochow 1983, 178). *Athinganoi* adı MS 12-13. yüzyıla tarihlenen metinlerde çingeneler/romanları ifade etse de kullanılmaya devam edilmiştir. MS 14. yüzyılda ise *Athinganoi* adı sadece Romanları/çingene ifade etmek için kullanılmıştır (Rochow 1983, 178).

Sonuç

Mikhael Dönemi'nde *Athinganoi*'ya karşı alınan önlemler nedeniyle, bu mezhebin taraftarları muhtemelen önemli ölçüde azalmıştır. Bununla birlikte MS 10. yüzyılda Kyzikos'lu Demetrios'un aktardığı bilgiler tarikat üyelerinin bir kısmının hâlen inançlarını sürdürdüğünü göstermektedir. Ayrıca Nikon Metanoietes'in kayıtlarında yer alan ifadeler mezhebin Sparta topraklarındaki varlığına da işaret etmektedir. MS 11. ile 14. yüzyıllar arasında yazılmış antik kaynaklarda yine *Athinganoi* ifadesi geçmektedir. Ancak tarikatın varlığını ne zamana kadar sürdürdüğü belli değildir. Özellikle MS 12.- 14. yüzyıl antik kaynaklarının Roman/çingene mi yoksa mezhep üyelerini mi kastettiği sorusunun cevabı belirsizdir. Ancak birçok bilim insanı 14. yüzyıl antik kaynaklarının Romanları/çingeneleri kastettiğini öne sürmüştür. Muhtemelen 14. yüzyılda *athinganoi* tarikatı yok olmuştur. Zira, Hristiyanlık inancının ilk yayılmaya başladığı anlardan itibaren kilise tarafından büyü ve benzeri şeylerin dine aykırı olduğunu ilan edilmiş ve bunlar yasaklanmıştır. MS 347-407 yılları arasında yaşamış Iohannes Khrysostomos (Iohan. Khrysostom Adver. Jud. 48.935.18 -27.) ve diğer din adamları büyüü bir Yahudi geleneği olarak görmekte ve büyüü reddetmektedirler. Iohannes Khrysostomos, Yahudilere karşı kaleme aldığı eserinde Lazarus adlı birinden bahseder. Lazarus'un tüm yaşamı boyunca açlık, hastalık ve yoksullukla mücadele ettiğini, yoksulluk nedeniyle bedeninin yara içinde olduğunu ve köpekleri bile korkutacak kadar zayıfladığını aktarmaktadır. Buna rağmen Lazarus'un kâhin aramadığını, boynuna simge bağlamadığını, tılsımcılara başvurmadığını, büyücülükte usta olanları çağırmadığını, yapması yasaklanan hiçbir şeyi yapmadığını ve dindar yaşamına en ufak bir şekilde ihanet etmektense, bu sıkıntılarından dolayı ölmeyi tercih ettiğini aktarır (Iohan. Khrysostom Adver. Jud. 48.936.32 – 53). Aynı şekilde daha sonraki dönemlerde de bu uygulamalara din adamları karşı çıkmıştır. Büyü ve dine aykırı diğer uygulamalara karşı çıkan din adamları, Roman/Çingenelerin de tıpkı *athinganoi* gibi fal ve büyü ile uğraşmasından dolayı onlar için farklı bir isim bulmak yerine muhtemelen *athinganoi* ismini kullanmaya devam etmişlerdir. Çünkü *athinganos* kelime anlamı olarak uzak durulması gereken anlamına geldiği için din adamları Roman/Çingeneleri tanımlamak için başka kelime kullanmak yerine *Athinganoi* kelimesini kullanmaya devam etmişlerdir. Bu tanım din adamlarının topluma anlatmak istediklerini tam olarak karşılamaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA

- Alexander P. J. 1977, "Religious Persecution and Resistance in the Byzantine Empire of the Eighth and Ninth Centuries: Methods and Justifications" *Speculum*, Vol. 52, No. 2., 238-264.
- Altınöz İ. 2020, "Çingeneler". TDV, İslam Ansiklopedisi, 291-294, Ankara 2020.
- Bandy A.. 2000, *Nikon Metanoite: Testament of Nikon the Metanoite for the Church and Monastery of the Savior, the Mother of God and St. Kyriake in Lakedaimon* (trans. Bandy A.), (eds.) J. Thomas & A.C. Hero & G. Constable, *Byzantine Foundation Monastic Documents, A Complete Translation of the Surviving Founders, Typika and Testaments Volume 1*, 313-322.
- Barnard L. W. 1974, *The Graeco-Roman and Oriental Background of the Iconoclastic Controversy*, *Byzantina Neerlandica*.
- Chranis P. 2011, *Kültürel Çeşitlenme ve Anadolu'da Bizans İktidarının Çöküşü*, Çev. Mustafa Alican, *Tarih Okulu Mayıs- Ağustos 2011*, Sayı X, 195-217.
- Dişli S. 2017, *Biga'da Romanlar: İnşa Pratikleri ve Taktik Olarak Çingenelik*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Dixon C. 2022, *The Paulicians Heresy, Persecution and Warfare on the Byzantine Frontier, c.750–880. The Medieval Mediterranean, Volume: 132*, Leiden-Boston.
- Etymol. Symeon., *Etymologicum Symeonis (α-ἀμσγέτος)*, *Etymologicum magnum genuinum. Symeonis etymologicum una cum magna grammatica. Etymologicum magnum auctum*, vol. 1, (ed.), F Lasserre & N. Livadaras 1976.
- Fraser A. 1995, *The People of Europe: The Gypsies*, Oxford 1995.
- Gardner A. 1905, *Theodore of Studium, his Life and Times*, London 1905.
- Gardette P. 2012, "The Judaizing Christians of Byzantium: An Objectionable Form of Spirituality". Eds R. Bonfil & O. Irshai & G. G. Stroumsa & R. Talgam, *Jews in Byzantium Dialectics of Minority and Majority Cultures*, 587-611.
- Georg. Cedren. *Compen. Hist.* Georgios Cedrinus, *Compendium historiarum*, Georgius Cedrenus
- Gouillard J. 1965, "L'hérésie dans l'Empire byzantin des origines au XIIe siècle". Ed. E. de Boccard, *Travaux et Mémoires* 1, 299-324.
- Heng G. 2018, *The Invention of Race in the European Middle Ages*. Cambridge University Press,
- Iohan. Khrysostom Adver. Jud. Iohannes Khrysostomos, *Adversus Judaeos*, (orationes 1-8), MPG 48.
- Ioan. Zon. Epitom. Iohannes Zonaras, *Epitome historiarum*, Ioannis Zonarae epitomae historiarum libri xviii, vol. 3, *Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Ed. T. Buttner-Wobst, Bonn 1987.
- Iohan. Skyl. *Synop. Hist. Mich.* Ioannis Scylitzae opera 2 vols. Ed. I. Bekker Bonn 1838.
- Ios. Genes. *Basil.* Iosephos Genesisios, *Iosephi Genesisii regum libri quattuor. Corpus fontium historiae Byzantinae*. Ed. J. Thurn, Berlin 1978.
- Iosephus Genesisios, *βασιλειῶν Iosephi Genesisii regum libri quattuor, Corpus fontium historiae Byzantinae*, Eds. A. Lesmuller-Werner. & J. Thurn, 1978 Berlin.
- Iverson E. A. 2007, "Amorium in the Byzantine Dark Ages (seventh to ninth centuries)". Ed. J. Henning, *Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium Vol. 2, Byzantium, Pliska, and the Balkans*. 25-59.
- Kohen E. 2007, *History of the Byzantine Jews: A Microcosmos in the Thousand Year Empire: A Microcosmos in the Thousand Year Empire*, University Press of America.
- Marushiakova E. – Popov V. 2014, "Gypsy Musicians and Performances in the Ottoman Balkans". Eds. E. B. Vitz & A. Ozturkmen, *Medieval and Early Modern Performance in the Eastern Mediterranean*, New York: Brepols, 327-341.
- Oeconomus L 1918, *Life in the Byzantine Empire in the Time of Komnenos and the Angels*, Paris 1918.
- Pertusi A. 1954, *Nuova ipotesi sull'origine dei «Temi» bizantini*, *Aeum*, 28, 126-150.
- PG., *Patrologia Graeca*, Ed. J.P. Migne. Paris 1857-1866.
- Poboźniak T. 1964, *Grammar of the Lovari dialect*. Kraków, 1964.
- Pse. Zonar. *Lex. Pseudo-Zonaras, Lex.*, Iohannis Zonarae lexicon ex tribus codicibus manuscriptis, 2 vols. Ed. J.A.H. Tittmann Amsterdam 1967.
- Rochow I. 1983, *Die Häresie der Athinganer im 8. und 9. Jahrhundert und die Frage ihres Fortlebens*. H. Köpstein & F. Winkelmann (Eds.), *çinde Studien zum 8. und 9. Jahrhundert in Byzanz*, Berlin 1983 (=

- Berliner Byzantinistische Arbeiten, 51), (pp. 163–178).
- Scharf A. 1971, *Byzantine Jewry from Justinian to the Fourth Crusade*, London 1971.
- Speck P. 1997, “Die vermeintliche Häresie der Athinganoi”. Eds. H. Hunger & W. Hörandner *Jahrbuch Der Österreichischen Byzantinistik (JÖB)* 47,–50.
- Soulis G. C. 1961, “The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the Late Middle Ages”. *Dumbarton Oaks Papers*, 15, 141-165.
- Starr J. 1936, “An Eastern Christian Sect: The Athinganoi: To the Memory of Prof. Andréas Michael Andréadès (1877-1935)” *The Harvard Theological Review*, Apr., 1936, Vol. 29, No. 2, 93-106.
- Theop. *Chron.*, Theophanes Confessor, *Chronographia*, *Theophanis Chronographia*, vol. 1, Ed. C. Boor, Leipzig 1963.
- Theoph. *Cont. Chron*, Theophanes Continuatus, *Chronographia* (lib. 1-6) Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius, Monachus, Ed. I. Bekker, 1838 Bonn.
- Von Falkenhausen V. 2012, “In Search Of The Jews In Byzantine Literature, An Objectionable Form of Spirituality”, Eds. R. Bonfil & O. Irshai & G. Stroumsa, & R. Talgam, *Jews in Byzantium Dialectics of Minority and Majority Cultures*. 871-891.
- Wexler P. 1997, “The Relexification Hypothesis in Romani”. Eds. J. Horvath, P. Wexler, *Relexification in Creole and Non-Creole languages*. (With special reference to Modern Hebrew, Haitian Creole, Romani and Rumanian). Wiesbaden: Harrassowitz, 100–161.
- Wolf, B. 2013, “Ohne Gott, ohne Vater, kein Teil der Gesellschaft. Zur Virulenz des vormodernen Diskurses über die 'Athinganoi' im griechischen Antiziganismus”. Eds. A. Bartels & T. Von Borcke & M. End, & A. Friedrich, *Antiziganistische Zustände 2. Kritische Positionen gegen gewaltvolle Verhältnisse*. Münster, 74–99.
- Yıldırım E. 2017, “Trakya’nın Romanları”. Ed. T. Bora, *Aşrı Memleket: Trakya’nın Renkli Dünyası*. İletişim Yayınları, 145-168.

İnternet Kaynakçası

- Acta Sanctorum <https://www.roger-pearse.com/weblog/2012/06/19/volumes-of-the-acta-sanctorum-online/>
<https://www.newadvent.org/fathers/3802.htm>